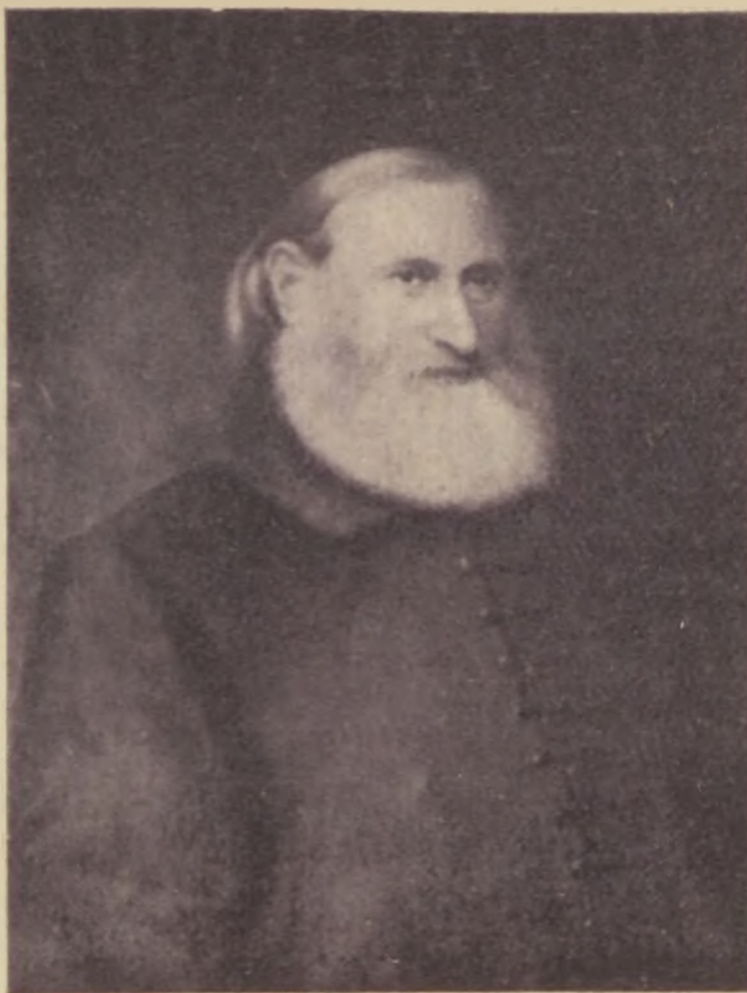

Goldziher Adolf, Goldziher Ignác atyja
(Olajfestmény dr. Büchler Sándorné
tulajdonában)

Hirsch Goldziher Nátán Mayer rabbi
(Hamburger olajf. 1869 Bacher Vilmosné
tulajdonából)

Goldziher Adolfné Goldziher Ignác
anyja (Olajf. dr. Büchler Sánaorné
tulajdonában) (Pál Nándor felv.)

DR BÜCHLER SÁNDOR: A GOLDZIEHERÉK CSALÁDFÁJÁRÓL

Goldziher Esperanza leányának, Cipóranak utódai a XVIII. század alkonyatán a porosz főváros zsidó társadalmának legfelsőbb rétegét alkották, kiknek szalonjában „aufklärista” írók, tudósok, művészek fordultak meg. A berlini ház sokat magasztalt szellemi színvonalát, finom ízlését Cipóra női leszármazottjai: Fanny, báró Arnstein Nátán Ádám felesége (szül. 1759 november 29, megh. 1818 június 8.) és Cecilia, báró Eskeles Bernát neje (szül. 1760, megh. 1836 április 27.) — héber nevében Goldziher Esperanza leányának neve öröklődött — elvitték magukkal Bécsbe, melynek társadalmi életében ünnepezt irányítókká váltak.³⁰ A bájos, felette rokonszenves Arnstein Fanny báróné szalonja a bécsi kongresszus alatt a legelőkelőbb arisztokraták, diplomaták, költőknek volt gyülekező helye.³¹

Arnstein Fanny lényét bámulója következően festette meg:

„Eine hohe, schlanke Gestalt, strahlend von Schönheit und Anmuth, vornehmen Tons und Betragens, lebhaften, feuerigen Ausdrucks, scharfen Verstand und Witz mit fröhlicher Laune vereinend, nicht ohne Belesenheit, und fremder Sprachen wie der eigenen mit Meisterschaft kundig.”

Goldziher Esperanza leánya, Cipóra utódainak sorában kimagaslott a zeneköltészet halhatatlan mestere, Mendelssohn-Bartholdy Felix (szül. 1809 február 5, Hamburgban, megh. 1847 november 4, Lipszében).³²

³⁰ Goldziher Esperanza leszármazottjai Berlinben, Bécsben, Freudenthal i. m. 147—152, 282—283 és dr. Bernhard Wachstein, Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien, II. (Wien 1916), 368, 462.

³¹ A két nővér jellemrajza, M. Kayserling: Die jüdischen Frauen (Leipzig, 1879), 220—227; Nahida Remy: Das jüdische Weib (Leipzig, 1892), 242—250; Dr. Samuel Krausz: Geschichte der isr. Armenanstalt in Wien (Wien, 1922), 81—82; Max Grunwald: Vienna (Philadelphia, 1936); Nachträge zur Geschichte der Juden in Österreich (Wien, 1936) Wachstein-rész 70—72, Taglicht-rész 62—71. A berlini társasági életről Ludwig Geiger: Die jüdische Gesellschaft Berlins im 18. Jahrhundert (Jahrbuch für jüdische Geschichte und Literatur, Berlin, 1898), 190—215.

³² Mendelssohn-Bartholdy Felix leszármazása, Freudenthal i. m. 282.

Mialatt a Goldziher nőág hajtásai Berlinben és Bécsben a jószerencse örömét, ragyogását élvezhették, a császárvárostól nem messze, a magyar határon fekvő Köpcsényben, melynek Kittsee a német neve, az élet nehézségeivel küzdöttek a hamburgi Goldziher törzs egyenes leszármazottjai fiágon. Az Eszterházy hercegeknek ezen a birtokán, az úgynevezett „hét község” (Sebá kehiloth) egyikében, Goldziher Eljárum Gottschalk fia Mózes gyökeredzett meg, aki a Goldziherek magyar ágának megalapítója.

Felderítésre vár, hogy Goldziher Mózes miért szakadt el a Hanzavárostól? Vajjon a Magyarországra széledt hamburgi zsidó gyarmatban esetleg rokonai voltak, akik magukhoz hívták, vagy felszólításuk nélkül a maga elhatározásából követte nyomukat, hogy közelükben keresse boldogulását? Hamburg és Magyarország zsidói közt a nagy távolság ellenére összeköttetés állott fenn már a XVII. század végén. Kismartoni zsidó kereskedő Hamburgban és Lipszében szerezte be árúit;³³ a kismartoni Kóhén Izsák ben Jakab 1721-ben Altonában járt, hogy ott kiadja magyarázattal a peszachi Hágádát. A XVIII. század első felében Hamburg és Hamburger nevűek, ami rávilágít származásukra, Magyarország nyugati vármegyéiben szálltak meg. A pozsonyi zsidók 1727-iki összeírása megemlíti, hogy körülbelül 1717-ben költözött Pozsonyba Amsterdamból a bécsi Sinzheim bankár és hadseregszállító könyvelője, Joachim Hamburger³⁴ és felesége Rachel. Joachim fia, az 1727-iki conscriptióban feltüntetett József nyomtatta Amsterdamban 1757-ben Schwab Menáchem Mendellel együtt a Vikuach Jájin-t. Ugyancsak Amsterdamból érkezett Pozsonyba 1721 táján Volff Hamburg és neje Lea. 1717 felé jött Pozsonyba David Marcus Hamburg és frankfurti származású felesége Lea. Pozsonyban ekkor ugyancsak hamburgi volt Marcus Arnsteinernek Salamon nevű tanítója és a frankfurti Moyses Drach Freundl nevű felesége, ki 1717-ben

³³ Magyar Országos Levéltár, Cancelláriai fogalmazványok 1707 okt. 4.

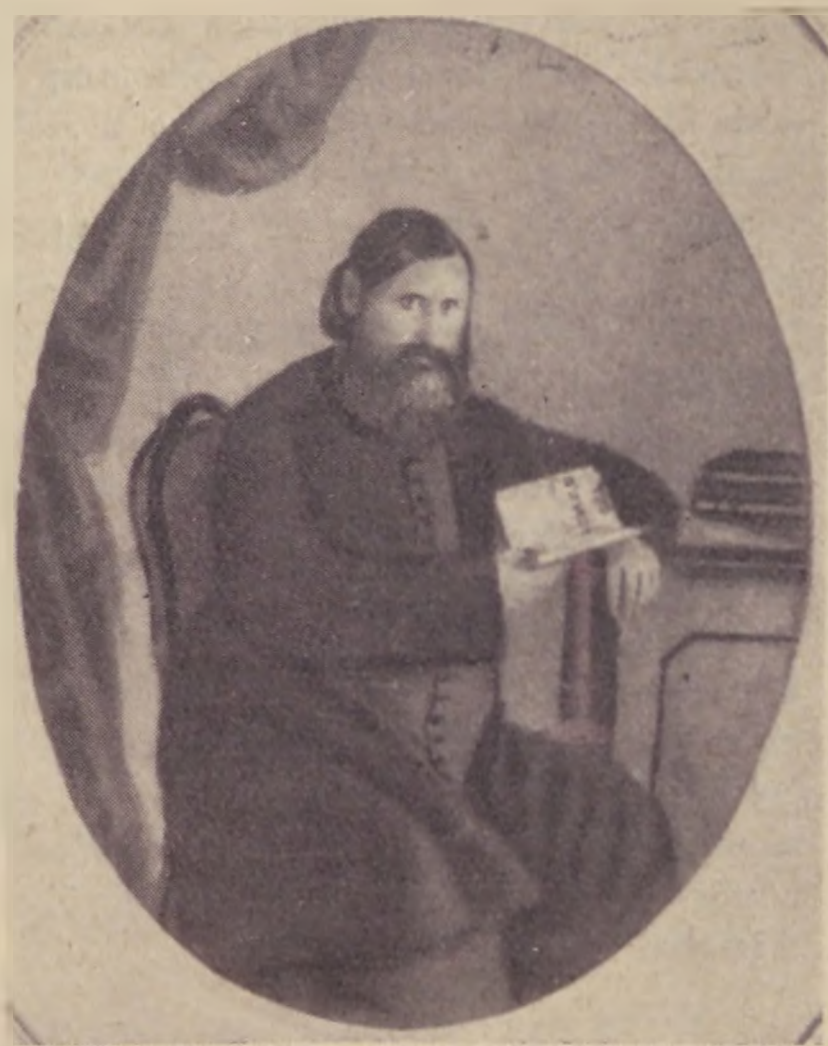
³⁴ Az 1736-iki pozsonyi összeírásban a hamburgi Joachim Hamburger kiskereskedő; Dr. B. Wachstein a Hugo Gold által kiadott Die Juden und die Judengemeinde Bratislava megbízhatatlan gyűjteményében, 81—83.

Glück Nátánn Goldziher Mária,
Goldziher Ignác nővére,
dr. Büchler Sándorné anyja

Goldziher Izsák
Goldziher Vilmos professzor
atyja

Goldziher Meir Hirsch Henrik rabbi
(fotoaquarell dr. Büchler Sándorné
tulajdonában) (Pál Nándor felv.)

húzódott Pozsonyba.³⁵ A pozsonyi temetőben porlad a hamburgi Izsák jámbor, jótékony Rebeka leánya, ki 1727 május 24-én halt meg.³⁶

Hamburgból rajzó zsidók útja nemcsak Pozsony felé, hanem máshova is irányult Magyarországon. Budára vándorolt a tudós Chálfán Józua ben Gerzson,³⁷ kinek Chálfán neve foglalkozást jelent, mert Chálfán-nak hívták héberül a pénzváltót, a bankháztulajdonost. A budai Chálfán-Hamburger Józsuának fiát Aron Juda Lőböt, ki rabbitanácsosként működött Prágában, 1751-ben rabbinak választották a sopronmegyei Németkeresztúron, Deutschkreutz-on, a ghetó nyelvén Célemben.³⁸ Józua fivére, Izsák volt talán az a jeles tudós s rabbi, kinek Hamburger Menáchim Cevi nevű fia Zalaszentgróton viselt rabbihivatalt, ahol 1806 augusztus 16-án fejezte be életét.³⁹ A németkeresztúri rabbi nővére Rebeka (meghalt Kismartonban 1772 május 1) felesége volt a szintén Hamburgból eredt Kohén Ázriel ben Chájjim kismartoni rabbitanácsosnak.⁴⁰

Nem állapítható meg, hogy Goldziher Mózes ezekhez a kultúrált, a német városi életet a magyar vidékkel felcserélő zsidókhöz vérségi kapcsolat fűzte-e, ami befolyásolhatta, hogy utánuk induljon.

Zsidók a XVIII. században nem költözködhettek szabadon Bécsbe. A megtelepülés nehézségei okozták, hogy a korlátolt számú bécsi zsidó nagykereskedők és szállítók

³⁵ Az 1727-iki conscriptio Magyar Országos Levéltár, Acta particularia No. 43, 1727 okt. No. 56.

³⁶ Weisz Izsák: Ábné béth hájócer (Paks, 1900), 901, 23. sz.

³⁷ Büchler: A zsidók története Budapesten, 244, általa helyreigazítva Magyar Zsidó Szemle XXVII. évf. (1910), 88. a Bacharach-család Magyarországon dolgozatában.

³⁸ Mandl Bernát közölte rabbilevelét a Magyar Zsidó Szemle XVIII. évf., 388—391. Hibás leszarmazási táblája: Dr. B. Wachstein: Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Eisenstadt (Wien, Leipzig 1926), 718.

³⁹ Sírfeliratuk Sándor Wolf—Dr. B. Wachstein, Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Eisenstadt (Wien 1922), 81, 137. o.

⁴⁰ Hamburger Menáchém Ceviről Dr. Richtmann Mózes i. m. 51.

hatalmas gazdasági gépezetüknek⁴¹ külföldön toborzott alkalmazottait, bevásárlóit részben magyar földesurak birtokain helyezték el, ahol nagylelkű védelmet kaptak. Valószínű, hogy Goldziher Eljáku Gottschalk fiát, Mózes szintén bécsi nagykereskedőház vont a Hamburgból bevásárlónak Köpcsénybe, ahol távolmaradt tőle az a sok

⁴¹ A bécsi zsidó nagykereskedőkre és alkalmazottaikra vonatkozóan: Dr. Max Grunwald, Samuel Oppenheimer und sein Kreis (Wien, Leipzig 1913); Dr. J. Taglicht: Nachlässe der Wiener Juden im 17. und 18. Jahrhundert (1917); Dr. B. Wachstein: Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien, II.

1819 1856
Szeretett nővéremnek
örök emlékeül.
Goldziher Ignác
Goldziher Ignác 17 éves korában

zaklatás, melynek a Bécsben tartózkodók a hatósági személyektől ki voltak téve. A főnemesi uradalomban nyugodtabb élet jutott ki neki, mint a Bécsbe szorult néhány hamburgi zsidónak.⁴²

Goldzieher Mózes — ahogy hivatalos írás közli⁴³ — 1735-ben jött Magyarországra feleséggel, gyerekekkel. Az 1735-iki köpcsényi összeírásban⁴⁴ mint *Moises Getschl* fordul elő, aminek jelentése: *Mózes a Gottschalk fia*. Ez a conscriptio Mózes dominus hereditariusának Dánia királyát tünteti fel, ami arra utal, hogy a hamburgi zsidók közül való volt, kikre a dán királyság terjesztette védelmét. Nős, egy kis gyermek atyja volt ekkor. Foglalkozási rovatába bevezették: „Alys Merces emendas procurare solet, vulgo Unterhandler.“ Ugyanekkor hozzá hasonlóan mások megbízásából végzett bevásárlásokat, üzleti közvetítést Köpcsényben, a morva Salomon Hajjud, aki azért kapta ezt a nevet, mert szénát szállított a bécsi császári istállóknak, a nürnbergi Seligmann, aki gyöngyöket is vett és a prágai Hirschel Prach.

Midőn Goldzieher Mózes megvetette lábát Köpcsényben, itt 61 zsidó családfő lakott, néhányan tulajdon házukban. Goldzieher Mózes többedmagával az uradalmi kúriában bérelt lakást. A családok túlnyomóan magyar származásúak voltak 36, morva eredetű 15, cseh 5, németbirodalmi 3, lengyel 2. Legnagyobb részük kereskedéssel foglalkozott, portékájukat nyitott boltokban árusították vagy faluztak vele lovon s hatyukban, nyersterményeket, ezüstöt, rezet vettek. A szabó, üveges, pálinkafőzőiparon kívül kenyérkeresetet nyújtott nekik a tanítás, levélhordás, főzés. Az egyik abból élt, hogy lakodalmakon tréfákat űzött. Gyermekeitől eltartott, foglalkozás nélküli, koldus mindössze 4 volt. Tíz özvegyasszony élt a zsidó községben, akik közül heten csipkét, paszományt készítettek.

A község élén a lengyel Lazarus Abraham rabbi állott,⁴⁵ az iskolarektort Majernek hívták.

Ebbe az idegen humuszba, a hamburgitól teljesen elütő környezetbe plántálódott be Goldzieher Mózes.

Az 1771-iki mosonvármegyei conscriptio tollhibával Moyses Haimburger-nek nevezi Goldzieher Mózeset, háztartásában feleséget és egy 14 éves fiút talál, kenyérkeresetéről megjegyzi: *Attritas vestes distrahit, nullum lucrum habet.* Az 1774-ben készült köpcsényi összeírásban, mely 83 zsidó családról tud, 336 lélekszámmal, *Moyses Hamburger feleségének neve „Chajle Moyses“*, a fiúgyermekszám és foglalkozás az előbbihez képest nem változott. Ebben az összeírásban megjelenik már *Mózes fia is: Libman Moyses* feleségével *Rejle*-vel és 16 éven aluli 3 fiával. foglalkozása gyapju- és bőrkereskedés.⁴⁶

Goldzieher Mózes magas kort ért el;⁴⁷ az 1786-iki dátumot viselő családi okmány Mózes neve mellé a halottnak kijáró eulogiát illesztette.

⁴² A. F. Pribram: *Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Wien* (Wien, Leipzig 1918) I, 335, 338. 405.

⁴³ Magyar Országos Levéltár, Helytartósági osztály, *Conscriptiones Judacorum*.

⁴⁴ Magyar Országos Levéltár, *Urbaria et conscriptiones fasc. 2, no. 71.*

⁴⁵ *Sírfelirata Mózes Eliezer ben Ábrahámnak* nevezi, L. Moses: *Inscriptionen und Urkunden aus den Sieben Gemeinden*, 6.

⁴⁶ Magyar Országos Levéltár, Helytartósági osztály, *Conscriptiones Judacorum*.

⁴⁷ 1777 január 30. családi okmány öregnek jelöli.

Az örök nyugalomra tért Goldzieher Mózes fiáról családi értesítőként az a felette érdekes okmány számol be német nyelven, mely Baum Hierschl Dávid köpcsényi rabbi, Reichenstein Wolf Jacob zsidó híró és Figdor Jacob templomesküdt aláírásával és pecsétjével megerősítve, a köpcsényi zsidók névjegyzékét tartalmazza.⁴⁸ Ennek összeállítása 1787 november 25-én készült, az állandó családnév viselését elrendelő császári patens végrehajtásakor. Ebből a hivatalos irathól kitünik, hogy a köpcsényi hitközségben, melyben akkor 90 zsidó család élt 384 lélekszámmal, három Goldzieher családfő lakott.

Goldzieher Carolus — a ghetto jegyzője Golzihr Krolesznek írta — *Rebeka feleségével és Maria leányával.* Az akta tudósítása szerint Goldzieher Carolust a gheftóban Kalman Lebl-nek hívták, aki nem más, mint *Goldzieher Mózes fia Kalonymos Kálmán Júda Löb.*

Goldzieher Philipp és felesége Rela, akit a jegyzék „Renatta“-nak nevez, valamint „*Feischl, Natten Jakob*“⁴⁹ fiaik, továbbá három leányuk: „*Hane, Pessel, Heye*“. Ez a „*Philipp Goldzihr*“ azonos *Goldzieher Mózes fiával, Jómtób Lipmann*-nal.

Az okmányban a harmadik Goldzieher családfő „*Efroim Hamburger*“ és neje „*Lehe Helena*“. Gyermekük nincs feltüntetve, mert fiatal házasok voltak.⁵⁰ *Hamburger Efrájim*, épúgy *testvére Ábrahám*, akit az okmány kihagyott, *fai voltak Goldzieher Jómtób Lipmannak.*

Jómtób Lipmann fia, Nátán Jakab, Pozsonyban telepedett meg; az 1828-iki pozsonyváraljai conscriptióban Goldszir Natan néven fordult elő 2 fiúval, foglalkozásának megjelölése: Factor.

Goldzieher Mózesnek Jómtób Lipmann és Kalonymos Kálmán Juda Löb fiain kívül *Lea* nevű leánygyermek is volt; férjét Juda ben Józsefnek hívták, szintén Köpcsényben lakott, melynek virágzó zsidó községe 1786-ban házat vásárolt kórház céljára.⁵⁰

A két fiú és családja Köpcsényben generációkon át börtgyártást és kereskedést űzött, ami szerény megélhetést nyújtott nekik, de azért módot adott, hogy házat szerezhessenek ott. A feldolgozott bőrt Ausztriában és Magyarországon különböző városokban hozták piacra az üzlettársaságba tömörült családtagok, kiknek becsületességét, emelkedett szellemi színvonalát lakóhelyükön túl is elismerték. A „chábér“-adományozó oklevél, melyet Jómtób Lipmann völegénysége idején Deutsch Manáchem Mendel köpcsényi rabbitól 1762 június 13-án kapott, így jellemzi Jómtób Lipmann: „tisztelni való, a vallás szavaira figyelő, a Szentírás ismeretében fokot elért fiatalember“. Kálmánról, ennek lakodalma előtt az Ungarisch-Bródból származott Baum Cevi Hirsch köpcsényi rabbi megállapította: „ősei nyomdokain halad útján, igazsággal övezi magát és egyenesek bölcsességében szerzett birtokot“.⁵¹

(Folytatása következik.)

⁴⁸ Moson vármegye levéltára 1788. évi fasciculus, 1140. szám.

⁴⁹ Nátán Jakab 1801-ben még nőtlen volt.

⁵⁰ Moson vármegye levéltára, 1786, 259. sz. jegyzőkönyv.

⁵¹ A családi írások közt. A régi családi írásokat, okmányokat, melyek a XVIII. századig nyúlnak vissza, dr. Goldzieher Ignác halála után fia, dr. Goldzieher Károly műegyetemi professzor gyűjtötte össze. A családra vonatkozó adatokat, ha nem idézem a forrást, ezekből az írásokból, okmányokból merítettem.